A MAGYAR KORONA

országainak

RÖVID FÖLDRAJZA.

Népiskolák s átalában elemi osztályok használatára,

irta

F. Szabó Sámuel

tanár.

Ára (térképpel) 70 új kr.

Második javított kiadás.

MAROSVÁSÁRHELYTT 1863.

Sajtóhibák (a példányok egy részében):

13	lap,	8-ik	sor	alolról,	város	válláról 6 kitörlendő.
15	„	12	„	felülről,	füsteleg	helyett füstölög.
16	„	16	„	„	34	„ 33
19	„	3	„	„	2⅛	„ 2⅛
22	„	15	„	„	44	„ 14 ez. l.
46	„	14	„	„	Páncsovához	„ 12 ez. l.
46	„	20	„	„	Ors ó vánál	helyett Orsovánál.

A térképen: a Szolnok és Arad kösti vasút (52. lap b. 4.) a végnyomáskor kimaradt.

A MAGYAR KORONA

országainak

RÖVID FÖLDRAJZA.

Első rész.

Patakj. Nro 290.

irta

F. Szabó Sámuel

tanár.

Második javitott kiadás,

egy térképpel bővitve.

MAROSVÁSÁRHELYTT 1862,

nyomatott az ev. ref. főtanoda betüivel.

Irj, tégy, csatázz! kinek mint
Adák az istenek:
Oltári a hazának
Hadd füstölögjenek! . . .

Erdélyi.

I. Feltűnöbb természeti nevezetességek.

1. Hazánk czimerének jobb felét veres mezöben négy fehér szalag, — bal felét, hármas zöld halom fölött, korona és kettös-kereszt ékesíti. A halom csúcsai jelképezik Tátra, Mátra, és Fátra nevü hegységeinket; a négy szalag: Duna, Tisza, Dráva és Száva folyóinkat.

2. Mező-Túr fölé nagyon magasra emelkedve egy patkó alakú hegylánczot látnánk, mely a magyar földnek éjszaki és délkeleti határait alkotja; neve Kárpát. Pozsonynál kezdödik, hol a Duna hazánkba lép és Orsovánál végződik, hol Dunánk búcsut vesz.

3. A fö-hegylánczot Pozsonyon felül egy darabig Kis-Kárpátoknak, azután Fehér hegyeknek, Szilézia szélén Jablunkának nevezik. Az éjszaki határ közepén legmagasbra emelkedö rész neve Tátra. Ott hol a Poprád Gácsországba lép, kezdödik a Beszkéd hegysor; az erdös Kárpátok bérczei az Ung eredetétöl Bukovináig terjednek; a V alakú erdélyi Kárpátok legmagasb csúcsai a déli határon emelkednek. A Tátrától nyugotra a Fátra hegységet, délre a Mátrát találjuk.

4. A Duna jobb partján fekvö magyar földet az Álpok ágai boritják: olyformán mintha egy madárláb ujjai jutottak volna nekünk. A felsö

kettős ujj a Balaton tavát fogja közre s éjszaki ága Bakony és Vértes erdő név alatt ismeretes; karjai a Duna és Dráva közét horitják. A közép ujj a Drávát és Szávát választja el Horvátországban. Az alsó rész a Száva és adriai tenger közt ágazik el; ez a júli Álpoknak nevezett fölánc, mely Zengen alól a Kapella és Vellebitbérczeinél dinari Álp nevet vesz föl.

5. Nevezetesb hegycsúcsok a Tátrában: Kriván, jégvölgyi,-gerlachfalvi- és lomniczi csúcs; Máramarosban Petrósza; Erdély déli határán Bucsesd, Nyegoj és Retyezát. A legmagasbak 8 ezer lábnyira emelkednek.

6. A Duna a Dévénynél érkezik magyar földre, hol a Morva vizével egyesül. Pozsonyt érintvén, balpartjáról elszakad tőle a kis Duna, hogy Komáromnál ujra visszatérjen s alkossa a szép Csallaköz szigetét. A nagy Dunának egy kisebb déli ágával (mosonyi ág) egyesül Óvárnál a Lajta, Györnél a Rába; a kis Dunával Gutánál a Vág és Komáromnál a Nyitra; a kis Dunát Gutától Komáromig, Vágdunának nevezik. Neszmélynél ömlik a Dunába a Zsitva, Esztergomnál a Garam s kissé alább az Ipoly. Visegrádnál két ágra szakad s délre fordultában alkotja a hosszú keskeny Szent-Endre szigetét; a keleti ág mellett fekszik Vácz. 30 mértföldnyi utazás után hazánk testvér-fővárosához Buda-Pesthez érünk.

7. Buda fölött a Gellért csúcsról éjszak felé a Margit, délre a Csepel szigete látszik. Bátá-

nál egyesül a Dunával a Sárviz s kezdődik az ingoványos mohácsi sziget. A Duna, miután az Eszéktől jövő Drávát magábavette keletre fordul, elfoly Ujvidék és Pétervárad között, hogy Titelhez érkezve a Tiszával egyesüljön.

Zimony és Nándor-Fehérvár közt a Száva szakad a Dunába, Páncsovánál a Temes, Baziásnál a Karas és Néra. Pestről Dunánk 100 mértföldnyit haladva, végre Orsovához érkezik, hol a kis Csernát elnyelvén, a Vaskapu sziklái közt zúgva tör át Oláhországba.

Föladat: Mely városokat és mellékfolyókat találtunk a Duna jobb vagy bal partján?

8. A Tisza ered Máramaros keleti szélén Körösmezőnél; elfoly Sziget és Huszt mellett; Naményon felül egyesül a Szamossal, Tokajnál a Bodroggal. A Bodrog a Zemplénnél egyesülő Laborcza és Latorcza folyókból alakul; azon földnyelvet, mely a Tisza és Bodrog közé nyulik Bodrogköznek nevezik.

Lúczon alól fölveszi a Tisza az egyesült Sajót és Hernádot, Szolnoknál a Zagyvát; Csongrádnál a hármas-Körös, Szegednél a Maros növeli vizét; Földvárnál találkozik a Dunából jövő bácsi csatornával, Titelnél a csatornás Bégával; Titelen alól végzi el 160 mértföldes kanyargó futását.

9. A Dráva Varasdon felülérinti Horvátország szélét s csak hamar fölveszi a Murát. A Dráva és Mura közé nyuló—16 □ mf. területű— földnyelv neve Muraköz. 40 mértföldnyi futása után Eszéken alól a Dunába ömlik.

A Száva Zágrábon felül lép Horvátországba; Sziszeknél fölveszi a Kulpát, alább az Unnát. Innen kezdve török határfolyó. 100 mértföldnyi kanyargás után Zimonynál érkezik a Dunába.

10. A Maros ered Erdély keleti szélén Gyergyóban; mellékfolyói: Vásárhelyen felül a Görgény, alól a Nyárád; Ujváron felül az Aranyos; Nagy Enyed és Gyula-Fejérvár közt a kettős-Kükülló; Déván felül a Strigy és erdélyi Cserna. Aradnál a hegyek közül síkföldre s végre Szegednél a Tiszához érkezik. Utja 80 mértföld.

Az Olt forramatát, a Maros eredetével szemben, Csíkban találjuk; délre indúl s mindenütt szük völgyben halad, mig a Fekete ügy és Barcza torkánál téresebb vidékre jutva egyszerre V alakban megtörik; innen délnyugotra fordúl, a verestoronyi keskeny sziklaszoroson Oláhországba ront s ennek térein a Dunával találkozik.

11. Legnagyobb tavunk a Balaton 20 □ mértföldnyi; partján Tihanynál híres viszhang; a Fertő 5 □ mértföldet borit, délkeleti szegleténél fekszik a Hanság nevü zsombékos mocsár; Erdélyben a mezőségi tavak sokkal kisebbek.

12. A Kárpátok, Duna és Száva közt terülő földnek fele rónaság; a Duna-Tisza menti magyar alföld két darabban 1200 □ mföldet foglal el; a Csallóköz melléki kis alföld külön 200 □ mf. Erdély 1000 □ mértföldnyi szép fensikság; legnagyobb tere a 14 □ mértföldnyi Barczaság, Brassó mellett.

A Nyirség hullámos felületü térség a Tisza, Szamos és Debreczen közt; talaja homokos. A Mezőség Erdély közepén, a Nyirséghez hasonló felületü; csakhogy dombjai magasabbak és talaja agyagos.

13. Hegyeinkben sok kincs rejlik; Európának nincs oly gazdag része, mint a Kárpátalji föld. Legtöbb arany van Erdély nyugoti szélén, azon 10 □ mértföldnyi hegyvidéken, melyből a kis Szamos Aranyos és fehér Körös erednek. Az ezüst hazája főleg Selmecz és vidéke, a rézé Zólyom és Szepes megye. Pénzt vernek Körmöcz és Gyula-Fehervár; rézpént Szomolnok és Nagybánya is.

14. Legtöbb vasat gyárt Gömör megye; konyhasóval egész Európát ellátlhatnók; Máramarosban kezdődve Erdély közepén nyulik végig azon földszalag, melyen a kősót ássák. Legjobb kőszenet találnak a Bánságban Oravicza vidékén, továbbá Pécs és Soprony mellett. Zágrábtól éjszakra, Horvátország szélén, fekszik Radoboj kén bányáival; Erdély délkeleti szélén a Büdös barlangból fojtó, kénes gőz emelkedik.

15. Nevezetesek: Erdély arany vidékén Nagy Ág mellett a tellur nevü fém és Sáros megyében Eperjestől keletre a szivárványzó nemes opál, melyek az egész földön csak hazánkban jőnek ily tisztán és ekkora mennyiségben elő. Nagy Váradon felül a Körös völgyben Révnél, hires agyagot ásnak. Sokféle márvány Pécs mellett; gipsz főleg Torna megyében és Torda mellett (Erdélyben). Mészkő, hosszú hegysorokat al-

kot, néhol szép barlangokkal, melyek közül leghiresebb az agtelki baradla Gömörben, továbbá a sziliczei jégbarlang Torna megyében, a homoródalmási Udvarhely széken sat. A Detonáta nevü bazalt hegy, Abrudbánya közelében, olyan: mintha 100 ölnyi magasra szegletes orgonasipokat raktak volna egymás mellé. Sziksót gyüjtenek a tiszai síkságon és a Fertő mellett.

16. Ásványos forrás több van ezernél. Hiresebbek: a budai és mehádiai meleg fördők; Borszék savanyúvize, Erdély éjszakkeleti szélén; Suliguli Máramarosban; parádi szagos viz; czégi keserü viz a Mezőségen sat.

17. A Kárpátok rengetegei hol még a mult században bölény is élt, nagyon megritkultak. Hiúz igen ritka; medve gyakoribb, a sziklás tetőkön zerge és morga; a szálas erdőkben néhol gim, a tiszai síkságon ürge és a szemnélküli vakony élnek. Bogarakat pusztító éneklő madaraink nagy kiméletet érdemelnek; termékeny rónáinkat nyáron éber túzok-csapatok lakják; a hasznos gólya mocsáros vidékeinken s főleg az alföldön gyakori. Mérges kigyó kevés van. Halak közül a Dunában viza, Tiszában kecsege, Poprádban lazacz jelennek meg költözéskor. A vándor sáska eddig csak vendég volt, de most a fertői Hanságban állandó tanyát akar ütni. Az orvosi nadályt (vérszipó) a tiszai mocsárokból külföldre hordják.

Házi állataink közül a magyar-fajú szarvasmarha, ló és komondor érdemelnek említést.

A bivalat főleg Erdélyben, az ecsedi láp körül, a Zsilva mentén és a Balatontól a Dráváig terjedő vidéken tartják. A gyapjú fontos kereskedelmi czikk.

18. Hegyeink fáit a Vág, Tisza és Maros hullámai szállítják a fátlan sík földre. Tölgyerdeinkből sok gubicsot visznek ki.

Mérges növényeinket mindenkinek ismernie kell.

Hazánk hires búza termelő ország, a Bánságból és tiszai vidékről sokat visznek külföldre; rizst a Temesvár körüli vizenyős téreken termesztenek, de keveset; a Kárpát alján jó borsó és len terem; a paprika valódi magyar fűszer, főleg a Tisza mentén termesztik.

19. Dohány, dinnye és bor hazánk legnevezetesb terményei közé tartoznak. Kereskedők szegedi, debreczeni és pécsi név alatt, sok dohányt vittek régebben külföldre. A Tisza partjain, Tokaj és Szolnok közt, hires görögdinnye terem. Leghiresebb borainkat azon fordított L (⌋) alaku hegycsoport oldalairól szürik, mely a Bodroglól nyugotra fekszik és Hegyalja név alatt ismeretes; ezeket tokaji boroknak nevezik. Hires még a menesi bor Arad mellett, egri, budai stb. Az erdélyi hegyaljának főhelye Czelna.

II. Részletes áttekintés.

a) Tisza-Duna-éjszaki Kárpátok köze.

20. **Máramaros** megyében:

Huszt, v. várrom: az innen északra eredő patakok medréből szép, átlátszó kovacs jegeczeket szednek, melyet a nép gyémántnak nevez; Szigeten[6] v. reformált tanoda; Rónaszéken gazdag sóbányák; Felső-Visó közelében a hires Suliguli savanyúviz.

A megye minden folyóját a Tisza gyüjti magába, mely fekete és fehér nevü ágakkal a keleti határon ered; az Iza és a kis Mára Erdély szélén erednek.

A Tiszától éjszakra oroszok vagy rusznyákok, délre oláhok laknak; a német sóbányászok Salzkammergutból vándoroltak be.

Nagy erdeiből a Tiszán sok fát, kivált fenyőt, úsztat le; sok juhot tart, jó sajtot készit.

21. **Ugocsa** megyében:

Nagy-Szőllős v. felett, a Feketehegy csúcsán a régi Ugocsa most Kankó vár romjai; Verbőczről származott Verbőczy; a régi magyar hármas törvénykönyv készitője.

A Tisza középen melszi; éjszakkeleten oroszok, délkeleten oláhok, a nyugoti lapályon magyarok laknak.

A Tiszamentén sok tölgy-erdő van, néhol igen vastag fákkal. Sok disznót nevel, mocsáraiban nagy rákok.

22. **Bereg** megyében:

Szolyván v. hires savanyúviz; Munkácsnak 4½ v. régi vára van; közelében vasbányák, kohók és öntöde; Gáthtól keletre fekszik a 2 □ mfdnyi Szernye vagy gáthi mocsár; Bereg-

szászon v. szép gyümölcs, jó bor s közelében Muzsajon híres timsógyár és malomkő; Naménynál v. ömlik a Szamos a Tiszába, a gőzhajók eddig járnak fel a Tiszán.

Nyugoti fele sikság; éjszaki határán ered a Latorcza; itt oroszok, amott magyarok laknak. A Latorcza völgyén jöttek őseink Arpáddal, 1000 évvel ezelőtt, uj hazájokba; innen vezet a vereczkei szoros Gácsországba.

A beregi tölgyek hires vastagok; gyümölcscsel, főleg almával, nagy kereskedést üz. Mocsáros erdeiben sok disznó, óriás rák.

23. **Ung** megye, alakja pillangó; helységei:

Szobráncz, v. fördőhely; Ungvár[s] v. régi vára van, közelében vasbányák és öntöde; Dubrinics porczellánföldét Bécsbe viszik; Szerednyén v. jó bor; Dobóruszka, innen származott s itt volt eltemetve Dobó, féldomború márványkövét a ruszkai egyház oldalából az egri várba vitték.

Az Ung vize, éjszakkeleti csúcsán ered, az egész megyén átfoly s a nyugoti határt érintő Laborczába szakad; a Latorcza és Tisza a megye déli részét mossa.

Hegyei közt oroszok, a sikságon magyarok laknak; sok erdőt és gyümölcsfát nevel.

24. **Zemplén** megye, alakja csizma; helységei:

Mád, v. jó bor, fördőhely; Tokajnál v. egyesül a Bodrog a Tiszával, világhirű bor; Sárospatakon 5½ v. reformált főiskola, mely 1860-ban

tartá háromszázados ünnepét; Sátorallya-Ujhely v. egy sátoralaku hegy lábánál; Zemplén v. várrom.

Ujhelytől Tokajig kanyarúl félkörben azon hegyláncz, mely Hegyaljának neveztetik. Tokajtól Mád felé nyuló déli- és Patakra néző keleti oldalai mindenütt a legjobb borral telt pinczéket rejtik kebelökben.

A legéjszakibb csúcsban eredő Laborcza Zemplénnél egyesül a Latorczával s ezentúl Bodrog nevet vesz föl. A Bodrog és Tisza közt fekvő vizenyős tér neve Bodrogköz. A Tisza jobb partjáról Tokajon alól egy Takta nevü ág válik el, mely Lúcznál tér vissza s alkotja a 2½ □ mfdnyi Taktaközt. A Hernád is érinti a megye lábujját.

A Hegyalján magyarok, fennebb tótok, az éjszaki széleken oroszok laknak.

Bodrogköz szép szarvasmarhát nevel; a Tiszában kecsegét fognak.

25. **Sáros** megye; helységei:

Eperjes[10] v. luth. főiskola, mellette Sóvár, 70 ölös bányáiból sósvizet húznak fel, melyből aprósót főznek; a keleti határszélen Vörösvágásnál a föld legszebb nemes-opálait találják; magas, süveg-alaku hegyről néz alá a sárosi várrom; Bártfa[5] v. a Tapolya mellett, fördőhely, savanyúviz, vászonfehérítés; az éjszaki határszélen Czigelka és Szulin savanyú vizeikről hiresek; a megye éjszakkeleti csúcsánál vezet a duklai legyszoros az Ondava völgyéből Gácsországba.

Az Ondava, Poprád és Hernád csak érintik

a megyét; a Tarcza és Tapolya végig foly rajta.

Éjszakon rusznyákok, délen tótok lakják.

Sok lenet és gyümölcsöt termeszt; savanyú vize az országban leglöbb. Vászonnal nagy kereskedést üz.

26. **a) Szepes** megyében:

Ó-Lublyón v. régi vár, Uj Lublyón fördöhely; Késmárk $4\frac{1}{2}$ v. Tököli régi várával; luth. föiskola; szemben véle, a Tátra sziklás bérczei alatt Smeksz fördöhely; Lőcsétől[6] v. keletre Szepesvár romjai, honnan Branyiszkó hegyszoros Sáros megyébe vezet; Igló[6] v. porczellángyár, közelében sok vasbánya és kohó; Szomolnok, v. hires rézbányákkal, rézpénzt ver.

Éjszaki részén a Tátra emelkedik, melynek csúcsai a Poprádra tekintenek; a Dunajecz két ággal (fekete és fehér) Gácsország beszögellő darabjában ered, egy darabig határfolyó Gácsország és a Szepesség közt, azután a Poprádot magába vévén, a Visztulába siet; a Hernád Szepesnek nyugoti szélén ered s Igló mellett foly el.

b) A Poprád-völgyben 13, a Hernád közelében 3 öszvesen **16 szepességi város**[6] lakói németek; a többi tót, éjszakon kevés rusznyák.

Lene, borsója legjobb az országban; folyóiban jóizű lazacz, pisztrang; rézbányái az országban leggazdagabbak, vas sok; nagyon sok vásznat készit.

27. **Abauj** megyében:

Kassán[14] v. pompás régi egyház, czukor,-

szeg- és börgyár; Metzenzéf[6] v. vasbányákkal, szorgalmas lakói Stájer és Bajor országból vándoroltak be; mint földmunkások járnak szét az országba. Nagy Idán v. 300 évvel ezelőtt hires czigányveszedelem; Gönc z 5½ v. sok bor és gyümölcs, közelében Abaujvár; a keleti határszélen a regéczi várrom és Széphalom, Kazinczi Ferencz sirjával.

A Hernád a megye közepén foly végig; délen magyarok, éjszakon tótok laknak.

28. A kis **Torna** megyében találjuk: Szádvár romjait, közelében gipsz bányák; Sziliczén egy lednicze nevü mély barlang, melynek szájánál nyáron jég képződik; Dernőn jóhirü vasgyár és bányák, sok pala; Torna v. mellett a szádelői barlangban ös-állatcsontok.

Mészhegyeiben számos, nagy, vízmosta üreg. Lakói magyarok.

29. **Gömör** (Kis-Honttal egyesült) megyében:

Dobsina[5] v. vasat, rezet s nikel nevü fémet ás; Rozsnyó[6] v. viaszszal kereskedik, luth. tanodája van; Csetneken[5] v. vasbányák és hires dohány; Nagy-Szlabos jó papirt gyárt; Jolsván sok gyümölcs, völgyének éjszaki részében Murány-vár romjai; Rima-Szombat[8] v. sok pokróczot készit; Dulháza kitünő dohányt termeszt; Pelsőcz v. közelében a világhirü agtelki barlang ¾ mértföld hosszuságú üreg, sok mellék ággal.

A megyének mész-szikláiban számos ki nem vizsgált barlang van.

Dobsinán felül ered a Sajó, vele szemben a Garam. Délen magyarok, éjszakon tótok lakják.

Az országban legtöbb vasat és gyárakat e megyében találunk; sok gyümölcsöt, sajtot és faedényt viszen ki.

30. **Borsod** megyében:

Edelényen v. czukorgyár; Miskolczon[25] v. ref. tanoda, színház, porczellángyár; kenyere, csizmái hiresek; közelében Diós-Győr[6] v. sok vasat gyárt s ebből jó aczélt készit; Ozdon is nagy vasgyár füsteleg; Ónodnál v. egyesülnek a Sajó és Hernád s csakhamar a Tiszába ömlenek; itt volt az eldöntő harcz 600 évvel ezelőtt a nagy tatárfutáskor.

Diósgyőrtől nyugotra a Bikk hegysor terjeszti szét erdős ágait. Borsód lakói magyarok.

31. **Liptó** megye, alakja négyszögü; helységei:

Szent-Miklós v. közelében a deményfalvi szép barlang és Szent-Iván y melynek temetőjében a halottak a földnek kénes kigőzölgései miatt nem rothadnak, csak elasznak; Hradeknél sok fürészmalom harsog, fölötte Liptóujvár romjai; Lucski meleg fördőkkel.

Éjszakkeleti határán a Tátra emelkedik, melynek Kriván nevü csúcsa alatt a fehér Vág ered; a fekete Vág délkeleten a Király-hegyből indul s Liptóujvárnál találkozik testvérével. A Fátra 4 ezer lábnyi magas hegysor, a megye nyugoti határán. A Poprád a fehér Vággal egy

helyen szép tengerszemek mellett cred, de csak hamar Szepesbe lép.

Lakói tótok, kik a Vágon sok fatalpat úsztatnak le s hires juhsajtot készitenek.

32. **Árva** megyében:

Alsó-Kubinon v. felül Árva vár három romjai.

E megye Magyarhon legéjszakibb része, egészen fensikság; az Árva vize öntözi.

Lakói tótok, kik árva termékenységü földjük után burgonyával és zabkenyérrel szükön táplálkoznak; termesztik az ikricza nevü aprómagvú rozsot, mely első évben kaszáló s csak másodikban érlel magot. Jó lenéből sok gyolcsot készit s azt idegen országokba is kihordja.

34. **Turócz** megyében:

Szent-Mártontól v. délnyugotra van Znió (régen Turócz) várrom; régi kolostorának lakói tanitották meg a tót népet különféle olajok készitésére.

A Fátra határhegység Liptó felől; a kis Turócz vize a Vágba ömlik.

A sáfrányos tótok nagyrészint Turóczból valók. Zöldséggel, olajjal a megye nagy kereskedést üz; főleg karórépája hires.

34. **Trencsén** megye, alakja hosszu négyszög, helységei:

Vág-Beszterczén v. várrom és sok szilva; közelében Puchó, v. jó posztót gyárt; Trencsén, v. régi várában 100 öles kút; Teplicz meleg fördökkel; Zay-Ugrócz jó posz-

tót, szöveteket és papirt készit; Beczkó, Oroszlánkő, Budetin, Sztrécsen várromok; a jablunkai útszoros Sziléziába vezet.

A Vág regényes szép völgye, az egész megyén végig nyúlik.

Lakói tótok, kik az éjszaki részből „drótozni“ járnak szét az országba. Fával és fenyőmadárral kereskedik.

35. **Nyitra** megye Afrikához hasonlit; helységei:

Szakolczán[7] v. jó posztó; mellette Holicson[5] v. nagy fáczános kert és porczellángyár; Szobotiszton[4] v. külön utczában laknak a habánok (régi ujrakeresztelkedők), kik jó cserépedényeket, késeket és éghetlen házfedeleket készitnek; Csejthén várrom; Pöstény, v. meleg fördő; Lipótvár, v. erősség; Nyitra[5] v. régi várára Zobor hegye néz; Úrmény, v. juhai, lovai kitünők; Érsek-Ujvár[7], v. régi hires várának nyoma sincs; Ghimes vára lakható, Apony várrom.

Éjszakkeleti határán ered a Nyitra; Csejthétől nyugotra a fehérhegyek keleti oldalából a Dudvág; ezen kivül a Vág, és Morva völgyeit találjuk e megyében; a Zsitva délkeleten határfolyó.

Lakói tótok, délen kevés magyar.

36. **Pozsony** megyében:

Dévény vára romjai köszöntik a hazánkba lépő Dunát; Pozsony[40] v. régi vára rom; itt volt az országgyülés székhelye; székes- gyházában, mely az árpádházi királyok korából való, koronázták királya-

inkat, kik a dunaparti **királyhalomra** szoktak ilyenkor föllovagolni; szép gyümölcs, jó bor, luth. főiskola; hajóhid a Dunán; **Szent-Györgyön** v. várrom, jó bor és fördőhely; **Bazinnál** v. savanyúviz, aranybányák; **Borostyánkő, Vöröskő** és **Detrekő** várromok; **Magyar-Bél** vidékén hires **cseresznye**; **Nagy Szombaton**[8] v. az esztergomi érsek 300 évig lakott; itt alapitá ezek egyike azon tanintézetet, mely most Pesten egyetem. Hires nagy hordaját szétszedték; **Vajka** v. a Csallóközben, a nagy Duna balpartján, főhelye a kis **Vajkaszéknek**; e kerület a megyétől független; lakói mint érseki nemesek, az esztergomi érsek mellett hadi szolgálatot tettek.

A kis Kárpátok és fehérhegyek választják el a Morva és Dudvág völgyét; a kis Duna Pozsonyon alól válik el a nagy folyamtól s a megye délkeleti szélén veszi föl a Dudvágot. A Dudvág és kis Kárpátok közét **Mátyus** földének,- a kis és nagy Duna közt fekvő termékeny szigetet **Csallóköznek** nevezik.

Éjszakon tótok, délen magyarok, a városokban németek laknak. Vöröskőnél veres márványt ásnak.

37. **Komárom** megyét a Duna kettészakitja; helységei:

Gutánál[6] v. egyesül a Vág a kis Dunával; **Rév-Komárom**[18] v. hazánk legerősb várával; jó fehér czipót süt, nagy halászatot űz; hajóhidja van a Dunán; e vidéket gyakran pusztitja földrengés; **Bábolnán** hires arab ménes; **Ó Szönynél** v. római város volt; **Neszmély** bora első

rangú; Tata[12] v. egy mély tó partján melyet a nép feneketlennek nevez; vörös márványt ás; keletre tőle Baj faluban van egy óriás hordó ($2\frac{1}{3}$ ezer akós).

A megye déli részén a Vértes erdő ágazik el. A kis Duna, melyet Gután alól Vágdunának neveznek, Komáromnál egyesül a főággal. A Nyitra Komáromon felül, a Zsitva Neszmélynél végzi futását.

Lakói magyarok.

38. **Zólyom** megyében:

Breznóbánya[5] v. nagy határán rengeteg erdők; sok juhot tart s ezek tejéből hires sajtot készit; vidékén bányák. Libethbányán v. réz és vasbánya; Beszterczebányán[6] v. ezüstolvasztó, lőpormalmok; nem messze esik Úrvölgye, hol ezüstöt s főleg rezet olvasztanak, melyhez járul a rézgáliczos (czement) viz által vasból rézzé változtatott tömeg; Úrvölgyétől nyugotra fekszik Hermanecz, kitünő papirgyárral; Zólyomtól v. éjszak-keletre a Szliácsi fördő.

Hegyei mellett a Garam kanyarog.

Lakói tótok; készitményeikkel mint csipkárok járják be az országot.

39. **Bars** megyében:

Körmöcz[5] v. vidékén gazdag arany és ezüst bányák; pénzt ver; Szklenon meleg fördő; közelében Geletneken hazánk legjobb malomköveit törik; Bars v. és Léva[5] v. régi várak; Aranyos-Maróton v. felül ered a Zsitva.

Keleti felét a Garam, a nyugotit a Zsitva futja át; éjszakon tótok, délen magyarok lakják.

40. **Esztergom** megyét a Duna derékban szeli ketté; helységei:

Dömös régi kolostorának romjai a Dunára néznek; Esztergom[12] v. a magyar herczegprimás lakhelye; gyönyörű egyháza büszkén tekint a Dunára; itt született és keresztelkedett meg Szent István; Párkánynyal, v. hol a Garam futását végzi, hajóhid köti öszve.

Déli részén a Vértes ágaiban vörös márvány, melyet a Dunán Pestre szállitanak; hegyeiben barna szenet is találnak.

Lakói magyarok; Esztergomtól Komáromig fogják nyáron át a vizát és tokot.

41. **Nógrád** megye, karos-szék alakú; helységei:

Zlatnón készitik hazánkban a legszebb üveget; Podrecsány pipáiról hires; Gácsnak v. régi vára van, hazánkban legjobb posztót és gyapjú-szöveteket készit; Losonczon v. ref. tanintézet; Fülek, v. Szécsény, v. Balassa-Gyarmat[4] v. régi hires váraik romban hevernek.

Déli részén a Cserhát ormain, nagyon sok várrom, többek közt: Nógrád, Hollókö, Sámsonvár és Salgó. Az Ipoly a megye legéjszakibb csúcsában ered; a Zagyva Salgó várnál.

Éjszakon tótok, délen magyarok laknak. A Zagyva eredete körül, hol a Cserhát és Mátra ágai találkoznak, nagy barnaszén telepek feküsznek.

42. **Hont** megye, alakja kontyos-fej; helységei:

Selmecz[18], v. körében igen gazdag ezüst, arany és ólom bányák; cseréppipái országos hirűek; két vára, luth. tanodája, 100 év óta bányász-akadémiája, 50 év óta erdőész-iskolája van; mellette a kalvária hegyről szép kilátás. Ipoly-Ságtól v. éjszakra a szalatnyai savanyúviz, keletre Hont és Drégely várromjai; Kospallagon jó dohány.

Az Ipoly Nógrádból jöve, Szobnál ömlik a Dunába.

Lakói éjszakon tótok, délen magyarok.

43. **Heves és Külső-Szolnok** megyében:

Hasznos, három várromjában a könnyenhivők kincset keresnek; Parádon hires savanyúviz és timsós fördő; Sirok felett, magas hegyről, szép várrom néz alá; Eger[19] v. érseki lakhely, meleg fördőkkel; a város felett emelkedő vár most rom, 300 év előtt több izben török-ostromot állott ki; szép kath. egyházával szemben fekvő lyceumában: gazdag könyvtár és csillagda; van egy ép török tornya tetején félholddal; hegyein hires vörös bor. Verpelét, v. dohányát legjobbnak tartják az országban. Visonta és Sár piros borai igen jók; Gyöngyös[16] v. szép vidéken, a Mátra alján, sok szamarat tart. Heves, v. görögdinnyéi országos hirűek; Tisza-Füred[5] v. jó magyar nyergeket készit; Szolnokon[12] v. felül, hol a Tiszával a Zagyva egyesül, állott egykor a szol-

noki vár; állóhidja a Tiszán, nagy raktárai, sok gyára és gőzfürészmalma van; Mező-Túr[16] v. a kárpátalji országok közepén, jó fekete cserépedényt készit.

44. Szolnok és Gyöngyös közt fekszik **a**) a **Jászság**; főhelye Jász-Berény[18] v. hol egy régi kürtöt mutogatnak, mely nem volt Lehel vezéré; a helység közepén, a Zagyva szigetén, áll József nádor emlékoszlopa; közelében, Kerekudvar pusztán, Attilának legkedvesb lakhelyét keresik történetbuváraink. Az egész Jászságon végigvonúl s Pest és Heves megyébe is átnyúlik a Csörsz-árka.

Mező-Túrtól éjszakkeletre fekszik **b**) a **Nagy-Kúnság**; főbb helyei: Kardszag[44] v. és Kis-Ujszállás, v. hires görögdinnyét termesztnek.

Heves megye éjszaki részét a Mátra bércz és ennek ágai borítják; ezen alól kezdődik a nagy tiszai síkság.

A Tisza kanyarogva utazza át a megye közepét. A Mátra vizeit az éjszaki határszélen eredő Tarna gyüjti magába és önti Jászberénynél a Zagyvába. A Berettyó és hármas-Körös, melyek mocsáraikkal a kúnsági Sárrétet alkotják, Mező-Túron alól egyesülnek s nem sokára a Tiszába ömlenek.

Lakói magyarok; a Mátra-környéki palóczok s innen éjszak-keletre lakó barkók, különös tájnyelven beszélnek. — Legelöin szép marhák; vizeiben sok hal és madár.

45. **Pest** megyében:

Visegrád, v. régi várának romjai a Dunában tükröznek; Vácz on[12] v. van eltemetve I. Géza, siket-némák intézete; Buda[45], Magyarország fővárosa, vára a tatárjárás után épült, a mohácsi vész után 145 évig török-kézen volt; ostrom közben pusztult el Mátyás pompás királyi palotája és 50 ezer kötetes, azon időben páratlan, könyvtára. A várhegy oldalán szép sétányok vannak készítve; a várban, a Dunára néző királyi palota kápolnájában őrzik a magyar koronát; itt van egy műegyetem (polytechnicum) is. Ujabban a 72 öl magas Gellért hegyről is nagy erősség fehérlik; a Gellért oldalán Tabán külváros házai csüngenek. Szőllői legnagyobbak az országban s bires vörösbort adnak. Meleg fördöit már a rómaiak használták, a törökök is sokat mosódtak benne; most leghasználtabb a Császárfürdő; nehány év előtt a Sashegy alatt keserves forrásokat találtak. A gőzhajózási társulatnak nagy gyára van a városszigeten, melyben több mint 2000 ember dolgozik. A várhegy alatti alagutat 1853 elején kezdették furni, 8 év alatt készült. Buda vidékén szép nyárilakok és mulatóhelyek vannak. Ó Buda[10] öszvefügg Budával, helyén feküdt Acincum római város, a hunok Attila testvéréről adták mostani nevet; határán keresik Árpád sirját.

46. **Pest**[135] v. Magyarhon testvérfővárosa; éjszakra tőle a Duna balpartján fekszik a Rákos mezeje; határában Kő bányán sok homokkövet fejtenek és jó fehér bort szürnek. Egyetemét 1784-ben nyerte; 1830-ban keletkezett a tudós

társaság; mindkettőnek szép könyvtára van. 1834-ben kezdett épülni a nemzeti színház; 1835-ben alakult a gazdasági egylet, mely az úgynevezett köztelken székel; 1836-ban kezdé épitetni az ország a muzeumot, melynek szép könyvtára, ásvány-, régiség-, állat-, kép sat. gyüjteményei vannak. 1838-ban kezdődött a lánczhid épitése; 10 évig tartott. Tanintézetei közül megemlitjük még: a fő reáliskolát, kereskedelmi akademiát, luth. tanodát; ref. főiskoláját ujabb időben alapitották; szép zsidó temploma is gombos fedelü, kettős, aranyos tornyával közelebbről készült el. Főbb gyáraia: liszt hengermalom, czukor-, selyem-, gazdasági, gépgyárak. Temetőjében pihennek Vörösmarty, Kisfaludy Károly sat.

47. Czegléd[17] v. nagy vasúti állomás, honnan Nagy-Kőrösre[18] v. és Kecskemétre[40] v. utazhatunk, mindkettőben reformált tanoda; Kecskeméten van Katona József érczszobra; Alpárnál verték meg Árpád hóditó sergei, a Tisza és Duna köze fejedelmét, Zalánt. Kalocsa[10] v. kath. érsek lakhelye; éjszakra tőle Zsolt[7] városa, keletre a 2 □ mfnyi örjegi mocsár. —

Pestmegye délkeleti felében, két kis darab föld neve **b) Kiskúnság**; mintha valaki almából vagy görögdinnye-héjból farkasfogat vágott volna: oly szépen tölti ki a kisebb darab két foga a nagyobbiknak két mélyedését; helységei Halas[14] v. ref. tanodával és Félegyháza[15] v. a nagyobb,- Kún (régebben Tatár) Szentmiklós[5] v. ref. tanodával, a kisebb darabon. A Kiskúnság most

2½ akkora, mint a Nagy; régen a Nagy volt nagyobb.

Szent-Endre szigetétől nyugotra emelkedik a hegyes pilis nevü csúcs, vidékét hajdan Pilis megyének, Kalocsa környékét Zsolt megyének nevezték. A Duna mindenütt a megye nyugoti határán hömpölyög; Pesten felül veszi magába a Rákos patakot; a balpart Kalocsa körül nagyon mocsáros, e vidéket Sárköznek nevezik.

Pestmegye lakóinak nagyobb része magyar, éjszak-nyugoti részében és a fővárosban, kevés német és rácz; a kiskúnok mind magyarok.

48 a) **Bács (Bodroggal** egyesült) megyében:

Szabadka[40] v. határa 18 □ mf. sziksós tavaiban förödnek, szinháza van; Baja[15] v. mellett fekszik a mohácsi sziget; Zombor[23] v. felül indul a Dunából a 10 öl széles bácsi csatorna, mely e század elején nyilt meg; Apatin[8] v. vidékén terem az ország legjobb kendere; Ujvidék[12] v. Péterváraddal hajóhid köti öszve.

Azon szegletben, mely a Tisza és Duna közé nyulik, van b) a **Csajkások** kerülete; főhelye Titel, v. a Béga torkolatával szemben.

A bácsi csatorna és Duna közt feküsznek a római sánczok. E megye hires termékenységü; lakói délen többnyire ráczok, éjszakon magyarok.

49. A Duna-Tisza és éjszaki Kárpátok közt eső földdarab olyan alakú, mint egy kinyujtott nyelv, melynek hegye Bács megyénél van; összes területe

1900 □ mf. Lakói: a Kárpát alján tótok és kevés rusznyák, a déli sík-vidéken magyarok és kevés rácz.

b) Duna-Dráva köze.

50. **Mosony** megyében:

Mosonynál v. szakad a Lajta a Dunának egy mellékágába; Óvár v. régi várában gazdasági intézet; Szentmiklós, a megye délkeleti csúcsában, hires czukorgyárral.

A mosonyi Dunaág a megye keleti szélén kanyarog; a Lajta és Duna közti termékeny síkság neve Nyúlas; nyugoton a Fertő tavát, délen a Hanság 6 □ mfnyi mocsárait találjuk.

Lakóinak közel ⅔-da német, a többi magyar és horvát. A Fertő körül sziksót gyüjtenek; a Hanság zsombékairól sok nádat vágnak.

51. **Sopron** megye, alakja félhold; helységei:

Kismárton[6], v. hol herczeg Eszterházynak szép várkastélya és pompás kertje van; Ruszt, v. a Fertő mellett, igen jó bort termel; Sopronynak[15] v. jó bora terem, de borgyára is van; aszalt gyümölcscsel nagy kereskedést üz; van benne luth. főtanoda; mellette gazdag kőszénbányák. Czenk, v. gróf Széchenyi István sirjával; Eszterházán szép kastély; egy költséges töltés vezet innen éjszaki irányban, a Fertő keleti partja mellett, Mosony megyébe. Vitnyéden jó dohány. Fraknóvár, Eszterházy kincs- és fegyvertárával.

A Rába két ágban, a keleti sikságot öntözi; a Fertő alakja olyan, mint egy tevenyak. A Rába mellékét magyarok, a többi részt németek lakják.

52. **Vas** megye olyan mint egy ekevas; helységei:

Kőszegtől[7] délnyugotra Rohonczon[5] v. szerzett Klauzál Imre nagy érdemeket a magyarhoni juhnemesités körül; Szombathely[4] v. a római felső-Pannoniának fővárosa volt; kiásott régiségeit külön gyüjteményben őrzi; Német-Ujvár, v. a Battyániak birtoka; Tarcsán savanyúviz.

A megye éjszakkeleti szegletében sikságból emelkedik a Ság magános csúcsa, tetejéről szép kilátással. A Rába balpartjától a Dunáig Vas, Sopron és Mosonyban, szélágazó hegyek: a nóri Álpok végső ágai. A Rába Stájerország keleti felében ered, nem sokára Vasba érkezik s az egész megyén végig foly; a Mura a déli határt érinti. Nyugoton németek, keleten magyarok, délen vindustótok, a tusznyákok rokonai, laknak. A Mosony, Sopron és Vas megyében lakó németeket hienczeknek nevezik.

53. **Győr** megyében:

Hédervár v. régi várának 3 tornya, három megyében fekszik; Győrnek[17] v. régen vára volt; székesegyháza Sz. István korában épült, lóvásárai hiresek; Szent-Márton v. felett, Pannonhalmán, hazánk legrégibb apátsága, gazdag könyvtárral.

A mosonyi ág Győrön alól egyesül a nagy Du-

nával s alkotja a Szigetközt; a Rába ott hol Vasból Sopronyba érkezik két ágra szakad; az öreg-Rába Győr felé veszi utját, a kis Rába éjszakra folyván a Hanságban vesz el, s innen Rábcza néven Győrnél érkezik testvéréhez, hol mindketten a Dunába merülnek. A rábatorok és Hanság közti mocsáros tér neve Tóköz, temérdek lúd és récze hazája. Győr megyének a Csallóközbe eső részét Csiliz nevü Dunaág környezi s erről Csilizköznek nevezik.

Lakói magyarok.

54. **Zala** megyében:

Balaton-Füred, nevezetes fördőhely, hol Kisfaludy Sándor emlékszobrát 1860 nyarán állitották fel; Tihany v. a Balatonba nyuló félszigeten, régi apátságának temploma hires viszhangot ad; a tóparton, egy ős-kagylónak kecskeköröm alakú maradványait találják; a badacsonyi magános csúcs alatt, a Balaton éjszaki partján, hires bor terem; Keszthely[7], v. néhány évvel ezelőtt virágzó gazdasági intézete volt; Nagy-Kanizsa[10] v. föleg disznóval nagy kereskedést üz; Szala-Egerszeg, v. a rákjairól hires Szala vize mellett; Sümegen v. lakott Kisfaludy Sándor, ki Rezi, Tátika, Csobáncz, Szigliget várakról sat. szép regéket irt; Csáktornya, v. régi várában a Zrinyi család lak- és temetkező helye. Ó Légrád v. a Dráva jobb partján; a légrádi bicskot országszerte ismerik.

Sümegnél kezdődik a Bakony erdő; a balaton-mellék egyike hazánk legszebb vidékeinek. A

Mura Légrádnál ömlik a Drávába; együtt alkotják a Muraközt. A Szala Vasmegye déli csúcsában ered, Zalát végigfutja s nagy görbedéssel Keszthelyen felül merül a Balatonba.

Éjszakon magyarok, déli részén horvátok és vindustótok lakják.

55. **Somogy** megyében:

Szigetvárt 300 évvel ezelőtt védte Zrinyi Miklós a törökök ellen; Csurgón v. reformált tanoda; Zerinvár a megye délnyugoti szegletében, a Dráva mellett feküdt; Kaposváron v. felül ered a Kapos vize; Somogyvár romjai a Koppány völgyére tekintenek, melyet hajdan Koppán (Kupa) vezér birt. Niklán, a Balaton délnyugoti szegleténél, van Berzsenyi emlékoszlopa.

Az egész megye szelid hegyvölgyes; éjszaki határa a Balaton s az ebből kiinduló Sió; a Dráva déli határfolyó.

Lakói magyarok; mocsáros helyein disznó, bival, csik; lovai legjobbak az országban, sok gyümölcsöt termeszt.

56. **Veszprém** megyében:

Nagy-Vásonyban v. Kinizsi várlaka rom; Veszprém[12] v. régi vára a város közepéről emelkedő hegyen áll; közelében Ecsegvár romjai és Herenden az ország legjelesb porczellángyára; Zircz és Bakonybél régi apátságok; Pápán[16] v. reformált főiskola; Somló-Vásárhely felett a magános Somló hegyen hires bor.

A Bakony az egész megyén átvonúl, legmagasb csúcsa a Somhegy, Bakonybél felett;

a gyárak rengeteg tölgyerdeit nagyon megritkitották, makkján sok disznó hizik. A Balaton területe 20 □ mföldnyi, halai közül hires a fogas; a Sió római csatornának tartják, mely a Balatont a Dunával kötötte öszve. — Lakói magyarok.

57. **Fehér** megyében:

Felső-Alapon ásványos viz; Székes-Fehérvár[23] v. hajdan az ország fővárosa, és koronázási hely volt, 13 királyt temettek ide; tőle keletre a velenczei tó; Al-Csúthon hires példánygazdaság.

Éjszaki szélén a Vértes vonúl el, melynek végső ágai Visegrádig és Budáig nyulnak.

A Duna mentén sok római régiséget ásnak; a Fehérvár melletti Sárrét mocsárai és Velenczei-tó vize: Sárviz név alatt, csatornákon, a Dunába vannak vezetve.

Lakói magyarok; mezei-gazdaságra nézve, e megye hazánkban első helyen áll.

58. **Tolna** megyében:

Simontornya, v. a Sió és Sárviz találkozásánál, régen vára volt; a hidjai puszta a Bezerédy család birtoka; Szekszárdon[11] v. hires vörös bor; Tamási v. a Koppány vize mellett, mértföldekre terjedő vadaskertjeiről nevezetes; Gyönkön ref. tanoda.

A megyét átfolyó Sárviz Bátánál érkezik a Dunába. A Somogyban eredő Kapos és Koppány is csatornákkal vannak szabályozva. Lakóinak ⅓-da német, a többi magyar; vegyesen laknak. Lovai és dohánya hiresek.

59. **Baranya** megyében:

P é c s[15] v. igen régi város; szép ódon, három osztályú kath. egyháza van; itt alapitotta Nagy-Lajos 1367-ben Magyarország első egyetemét, mely a mohácsi vészkor elpusztult; közelében sok jó k ö s z é n és m á r v á n y; a városra szépsége miatt, rá illett régen e közmondás: n é m e t n e k B é c s, m a g y a r n a k P é c s. M o h á c s[10] v. a dunaparton: „hős vértől pirosult gyásztér sóhajtva köszöntlek, nemzeti nagy létünk nagy temetője Mohács!“ (Kisfaludi K.) éjszakra tőle a C s e l e pataka egy malomnál szakad a Dunába, mely itt az 5 □ mfnyi m o h á c s i szigetet alkotja. V i l l á n y nál zamatos b o r; S i k l ó s nak v. régen erős vára volt; nyugotra tőle H a r k á n y on meleg fürdők.

A Duna, mely keleti és Dráva, mely déli határúl szolgál, a megye délkeleti csúcsánál egyesülnek.

Éjszak-keleten magyarok, délen németek és ráczok laknak. A tolnai és baranyai németeket s v á b o k n a k nevezik. G e s z t e n y é j é t messze földre elhordja.

60. Miután „b e j á r t u k T o l n á t-B a r a n y á t“: megismertük a Duna és Dráva közt fekvő vidéket, mely a római P a n n o n i á nak egy részét tette. Alakja d ü l t n é g y s z ö g, területe 800 □ mföld; lakóinak ⅔-da magyar, a többi nagyrészint német.

c) Dráva-Száva-tenger köze.

61. A Dráván átlépve **Horvátországba** jutunk. **a) Varasd** megyében:

Varasd[9], v. vidékén meleg fördők; Radoboj, gazdag kénbányákkal.

b) **Körös** megye; helységei közül csak a hasonló nevü várost emlitjük. E megye két különvált darabból áll; a déli, kisebb, sódar alakú.

A Dráva e megyének éjszaki, a Száva déli határúl szolgál. Lakói sürü, apró helységekben élnek, sok szilvát termesztenek.

62. a) **Zágráb** megyében:

Zágráb[15] v. Horvátország fővárosa; innen délkeletre a Száva jobb partján terülő túrmezei (turopolyai) grófságot mind nemesek lakják, főhelye Nagy-Goricza; Sziszek[8] v. ott, hol a Kulpa a Szávába ömlik, a szávai gőzösök eddig járnak; Károlyvárosnak[5] v. erőssége van.

A karcsú Zágráb megyének délnyugoti szegleténél fekszik b) a **magyar tengerpart;** helységei:

Fiume[10] v. a quarneroi öböl mellett; hajókat épit, jó papirt sat. gyárt. Buccari, v. Porto-Re v. kikötők, nagy halászatot üznek.

Az Álpok fölöncza az adriai tenger közelében vonül el. A Kulpa Zágráb megye legnyugotibb szélén ered; Károlyvárosnál válik hajózhatóvá, honnan Fiumeig — e század eleje óta—mesterséges út vezet.

A lakósok mind horvátok, csak kevés olasz lakik a tengerparton, hol fige és granátalma is terem.

63. A **Végvidéket** határőrök lakják családjaikkal. A **Károlyvárosi** végvidék helységei közül:

Carlopago, és Zeng tengerparti városok; Plaszki falucska, Omer pasa születéshelye, Szluintól v. nyugotra fekszik.

A főhegysort Zengen alól dinári Alpoknak nevezik; ennek részei: a tengerparton a Velleb it,- s bennebb a nagy és kis Kapella hegysor,- Carlopagotól keletre egy hosszukó, sziklás földdarabot egészen körbe-zárnak: úgyhogy az itt eredő vizek csak föld alatt kereshetik föl a tengert.

A lakósok fele horvát, fele rácz; földjük köves, terméketlen, mint Árva.

64. a) A **Báni** végvidék az Unna és Kulpa közt, b) a **Varasdi** végvidék Sziszektől éjszak- keletre fekszik; lakósaiknak ⅔-da horvát, ⅓-da rácz. c) A **magyar** végvidék, — mindenütt a Száva bal partján keskenyen Zimonyig s onnan a Duna és Tisza jobb partján a bácsi csatornáig — Tótországhoz tartozik; helységei:

Ó-Gradiska, v. és Bród, v. erősségek a Szávaparton; Mitrovicz v. régi neve Szerem; Hertkovcze és Nikincze illyr lakóit Clementinusoknak nevezik; Zimony[9] v. a Száva torkolatánál, Nándor-Fehérvár török erősséggel átellenben; Szlánkamen a Tisza torkolatával szemben, Zalán bolgár fejedelem fővárosa volt; Karloviczon[4] v. az óhitűek érseke lakik; Péterváradd[4] v. régi római város; erős vára van Ujvidékkel szemben.

Lakói mind ráczok.

65. A **Drávántuli kerület** vagy **Tótország** három megyéje: Verőcze,

Pozsega, és Szerem; ráczok lakják, nagyon termékeny.

a) Verőcze megye a Dráva jobb partján, Baranyával szemben fekszik; helységei:

Verőczének[4] v. erős vára volt; Gorján falu régi neve Gara, az ős Garai család törzshelye; Eszék[13] v. régi római város; fontos erősség; disznókkal nagy kereskedést üz; tőle délre a Palocsa mocsárban Korogy-vár romjai; e mocsár kiszáritásán dolgoztatva halt meg Probus római császár.

b) Pozsega megyében: a hasonló nevű város római telep volt, vára van; Daruváron v. meleg fördő.

c) Szerem megye a Bácskával szemben fekszik; helységei:

Vukovár tól v. (régebben Valkóvár) nyugotra Antin és Tordinczé ben mintegy 700 reformált szerb lakik; Illok, v. az ős Ujlakiak törzshelye, bora hires; innen délkeletre esik Ruma[7] v.

E megye nagyon termékeny; sok jó szilvájából hires szlivoviczát főz; dunamenti hegyein készitik a jó rácz-ürmös bort.

66. A Dráva, Száva és tenger köze: a régi Pannoniának déli felét tette; csak a károlyvárosi végvidék (Dalmátországgal együtt) nevezteteti Illyricum nak. Alakja balta, melynek nyelét Péterváradnál meg lehet markolni, élét a tenger mossa. Területe 750 □ mfd. minden 10 lakósból 6 horvát, 4 rácz.

d) Tisza-tól Duna-keleti Kárpátok köze.

67. **Erdélyben** találjuk **a) Besztercze** vidékét; helységei:

Besztercze[6] v. körített város, luth. tanodája van; Radna, szép vidéken, az Ünőkő csúcs alatt; fövölhely, ólombányák, granát.

Keleten a Kárpátok főláncza vonúl el; éjszaknyugoti határán a 6 ezer lábnyi Czibles csúcs. A Nagy-Szamos Radnán felül ered.

Lakóinak felénél több szász, a többi oláh.

b) Doboka megye keskeny, hosszú; helységei:

Borgónál szoros út visz át Moldovába, jó papirt és pipákat készit; Kerlés mellett emelkedik a Cserhalom; a kúnokon itt nyert győzelem emlékére szól az ének: „Cserhalom a te tetőd diadalnak büszke tetője“ (Vörösmarti); Szék, v. sóbányáit most nem mivelik; Esküllőnél fogadtak hűséget az oláhok, 1000 évvel ez előtt, a győztes Töhötöm vezérnek.

A Sajó, keleti szélén ered, s Cserhalom mellett elfolyván, csakhamar a nagy Szamosba ömlik. A kis Szamos, Széktől nem messze vágja át a megyét.

Lakóinak ⅓-da magyar, a többi oláh.

68. **a) Belső-Szolnok** megyében:

Szamos-Ujvárnak[4] v. vára van sikságon; lakói nagy része örmény; Dées[5] v. a nagy és kis Szamos összefolyásánál, mellette sóbányák.

Lakóinak ⅓-da magyar, a többi oláh.

b) Kövár vidékének közepén Kövár

romjai; éjszakkeleti csúcsában Kapnikbánya, v. arany, ezüstbányákkal.

Lakói nagyobb részint oláhok.

69. a) **Kraszna** megyében:

Szilágy-Somlyónak, v. hajdan erős vára volt, a Báthori fejedelmek törzshelye; mellette Zovány, fördőhely.

Délkeleti határain, a Meszes hegyből, ered a Kraszna és Berettyó; az utolsó a Réz hegység lábánál kanyarog.

Lakóinak felénél több oláh, a többi magyar.

b) **Közép-Szolnok** megyében:

Zilahon[9] reformált tanoda; Zsibón lakott báró Wesselényi Miklós, hires ménese volt.

Keleti szélét a Szamos érinti; mely balról a Szilágy patakával növekszik; nyugoti felében, Tasnád mellett, ered az Ér nevü mocsáros folyócska. Minden 10 lakósból 6 oláh, 4 magyar.

Kraszna és Közép-Szolnok megyék közös neve Szilágyság; Mátyás király anyja idevaló volt.

70. **Szatmár** megyében:

Felső-Bányán v. és Nagy-Bányán[5] v. arany, ezüst és ólom-bányák, kohók; e vidéken sok gesztenye terem. Szatmár-Németi[15] igen régi város; ref. tanodája van; innen kelet felé, Máramaros széléig, terjed az Avasság; Csekén a Tisza mellett, lakott Kölcsey Ferencz, itt van sirja is; Ecsednek, v. hajdan vára volt; az 5 □ mfnyi ecsedi láp mocsárait a Kraszna vize alkotja; Nagy-Károly[12], v. görögdinnyéiről hires.

A Kraszna vize csaknem a Tiszánál éri el a Szamost; nyugotra tőle kezdődik a Nyirség. A Szamos, a megye közepén foly ál; az Ér délnyugoti szegletében folydogál, mellékén jó bor. — Lakóinak $\frac{1}{3}$-da a keleti részben oláh, a többi nagyrészint magyar.

71. **Bihar** megyében:

Debreczen[50] v. reformált főiskolával, 15□ mfnyi birtokán sok házi állat; vidékén szikső, melyel jó szappant készit; sok cseréppipát gyárt; temetőjében Csokonai sirja. Diószeg[5] v. az Érmelléken, hires bakator bora van; Bihar régi várának alig van nyoma; Nagy-Váradon[20] v. kis vár, kath. és görögegyesült püspöki lakhely, itt van eltemetve Sz. László és még 3 más magyar király; közelében meleg fördők; Szalonta[10] v. nagyfülü disznóiról hires; Nagy-Váradon felül, Réven, igen jó agyagot ásnak; innen keletre, a Körös és Királyhágó közt fekszik a Báródság nevü nemes kerület, főhelye Nagy-Bárod.

Az Ér, Diószegen alól egyesül a Berettyóval; mellékén hires bort szürnek. A sebes Körös Feketetónál lép ki Erdélyből, megkerüli a Királyhágót s Nagy-Várad felé siet; a fekete Körös a megye délkeleti csúcsában, Rézbányán felül ered.

A megye nyúgoti határán kezdődnek a Sárrét mocsárai. Délkeleten oláhok lakják; lakói felénél több magyar.

72. a) **Szabolcs** megyében:

Dobnál kezdették a Tisza szabályozását;

Szabolcsnak régi föld-vára volt; Nyiregyháza[17] v. tót lakói a Körös vize mellől költöztek ide; Nagy Kálló[6] v. vidékén sok salétromot főznek; Mária-Pócs, v. hires bucsújáró hely; a hortobágyi pusztát e megyének délnyugoti részében találjuk; Csege, itt lakik sok kecsege.

b) A Hortobágy és Nyiregyház közt egy sapka alakú darabon fekszik négy **hajdúváros**: Nánás[12], Dorog[7], Böszörmény[17], Hadház s a megye déli szélén még kettő Szoboszló[16] és Vámos Pércs.

A Nyiregyházától keletre eső dombos vidék neve Nyirség, a megye többi része síkföld. A Tisza mindenütt határfolyó; Dobon alól szakadnak ki belőle a Kadarcs és Hortobágy nevű mocsáros erek.

Lakói magyarok; igen jó rozsot, dohányt, dinnyét, burgonyát termeszt. A Nyirség sok ákászfát nevel; a nyirfákból tavaszszal nyirvizet csapolnak; több helyen sziksós tavai vannak.

73. **Kolozs** megyében:

Gyerő-Vásárhelynél lapos-kerek őskagylók maradványa, melyet a nép Szent-László pénzének nevez; Kolozsvár[20] v. Erdély fővárosa; körülett város volt, de ujabban falait leszedték; fellegvárát 1715-ben kezdették épiteni; e városban születtek Mátyás király és Bocskay István; virágzó ref. és egységhivő főiskolák s e felekezetek püspökeinek lakhelye; muzeuma 1859-ben alakult, ennek könyvtára és gyüjteményei szépen szaporod-

nak. Kolozson[5] v. sóbányák; Czégen hires kesersós viz.

A kis Szamos két ágban (hév és hideg) Kolozsváron felül ered; tőle éjszakra a Sebes-Körös fakad. A megye keleti része a Mezőséghez tartozik; minden 10 lakósból 6 oláh, 4 magyar.

74. **Gyergyó** szék Csikhoz tartozik; helységei:

Borszék, kies hegyvidéken, hires savanyú viz és hideg fördő; közelében a Tölgyes szoros vezet Moldvába.

Déli szélén, a Tarkó hegyből ered a Maros. Lakói székelyek, kik úsztatott fával (tutajjal) nagy kereskedést üznek.

75. **Torda** megye: hosszan, keskenyen nyúlik el Kolozs megye mellett; helységei:

Toroczkónál v. várrom, és jó vasbányák; Tordán[8] v. egységhivők tanodája, sósfördők; sóbányáit már a rómaiak mivelték; közelében alabástrom, porczellán föld és egy tordai hasadék nevü hegynyilat, melynek mészszikláiban sok barlang. Görgény-Szentimrén v. papir- és porczellángyár, közelében sósfördő és üveggyár; fölötte várrom.

A Maros, e megye déli szélén, Tordán alól veszi föl az Aranyost; e két folyó közt a Mezőségen sok apró tó. — Lakóinak $\frac{1}{3}$-da magyar, a többi oláh és szász.

76. **Aranyos** székel: 600 évvel ezelőtt kapták hadi szolgálatért, Torda megyéből kiszakítva, a székelyek. E szék főhelye Fel-Vincz v. — Tor-

da mellett, az Aranyos jobb partján, egy szép termékeny tér neve Keresztesmező; itt vivták Deczebal dák király és Trajan római császár hadai az eldöntő harczot. — 10 lakósból 6 székely, 4 oláh.

77. **Maros** szék; helységei:

Maros-Vásárhely[10] v. kis vára van; említhetők még reformált főiskolája és az országos Telekikönyvtár; Szováta mellett sósziklák és tók; innen éjszakra, a Görgényhavasból ered a Nyárád. — Lakóinak ¾-de székely, a többi oláh.

78. **Udvarhely** szék, (**Keresztúr** és **Bardocz** fiúszékekkel) helységei:

Parajdon sósziklák és bányák; Korond fördőhely; Udvarhelyen[5] v. volt Attila egyik udvara; egy hegy-csúcson látszanak az ős Budvár nyomai, és a városban egy ujabbkori vár romjai; reformált főtanodája van, közelében találjuk a Rika erdejét; Székely-Keresztúr, v. unitar. tanodájával Udvarhelytől nyugotra, a homoródi fördő és almási szép barlang keletre feküsznek; Bardocz mellett, a szék délkeleti csúcsában esik Füle, vasbányákkal.

Parajdon felül erednek egymás közelében a kis és nagy Küküllő; a hasonló nevü fördőn felül van a Homoród forramata.

Lakói székelyek; a homoródmellék sok meszet éget.

79. **Küküllő** megyében:

Ebesfalva vagy Erzsébetváros, v. a nagy Küküllő mellett, az Apafiak törzshelye, örmények lakják; Küküllővárnak v. a kis Kü-

küllő mellett, erős vára volt; Radnóton, a Maros partján, Rákóczy régi kastélyának maradványai.

A megye nyugoti csúcsánál egyesülnek a kis és nagy Küküllő; völgyeikben jó bor terem. Lakóinak felénél több magyar, a többi oláh.

80. **a) Segesvár** szék, a nagy Küküllő mellett; helységei:

Segesvárnak[8] v. vára és luth. tanodája van, körített város; közelében Fehéregyháza határán (felső Fehérben) Petőfi sirja. — Lakói nagyrészint szászok.

b) Medgyes szék, a nagy Küküllő mellett; helységei: Bajom vagy Bázna fördőkkel; közelében a földből, gyuló légnemek szállnak föl; Medgyes[9] körített város, luth. tanodával; Berethalom v. a luth. püspök lakhelye.

Lakóinak ⅓-da oláh, a többi szász.

81. **Alsó-Fehér** megyében:

Offenbányán arany és tellúr; Verespatak, nagyon gazdag aranybányákkal, melyeket már a rómaiak miveltek; Abrudbánya, v. közelében a Detonáta nevü bazalt hegy; Zalatna, v. régi római város, gazdag bányákkal és nagy kohókkal; Gyula-Fehérvár[10] v. az erdélyi fejedelmek lakhelye volt; kath. püspökség, pénzverőház, csillagda; vártemplomában vannak eltemetve Hunyadi János, fia László, Bethlen Gábor, Bocskay, I. Rákóczy György sat. a mult század elején III. Károly, uj várat épitetvén ide: azóta e város második előneve Károly. Szentimrén régi egyház, melyet Hunyadi János a tö-

rökön nyert győzelem emlékére építtetett; itt szakad a Küküllő a Marosba. Nagy-Enyed[4], v. reformált főiskolával; Maros-Ujvár, sóbányái leggazdagabbak az országban; Balázsfalvánál v. foly öszve a két Küküllő, egyesült görögök főiskolája s érsekjök lakhelye; közelében a kesersós türi forrás; Vizaknán v. sóbányák.

A megye nyugoti szélén ered az Aranyos, két ággal (kis és nagy), fövenyéből aranyat mosnak; Verespatak, az erdélyi aranyvidék középpontja. Fehérvártól éjszaknyugotra, a Kecskekő lábánál, fekszik az erdélyi Hegyalja; főhelye Czelna.

Minden 10 lakósból 6 oláh, 4 magyar.

82. **a) Szerdahely** szék; lakóinak ¼-de szász, a többi oláh.

b) Szász-Sebes székben ugyanez az arány; Szász-Sebes[5] v. körített város.

c) Szászváros szék, hasonlónevű fővárosában[4] reformált tanoda. E város és Fehérvár közt, a Maros balpartján, találjuk a termékeny Kenyérmezőt; csatahely a törökökkel. — Minden 10 lakósból 8 oláh, 1 magyar, 1 szász.

83. **Hunyad** megyében:

Ilyén, v. született Bethlen Gábor; kissé alább lép a Maros Erdélyből Magyarországba; Déva[4] v. fölött a hegyoldalban ősrégi várrom; éjszakra tőle Nagy-Ágon, Erdély leggazdagabb arany bányái; sok – arany és ezüst tartalmú — tellur; Al-Gyógyon meleg fördő; Batizon porczellángyár; Vajda-Hunyadon v. született

Hunyadi János és fia László; vára is ettől épült, de néhány évvel ezelőtt leégett; vasbányák; Várhely falu helyén feküdt a régi Dácziának fővárosa; sok régiséget ás; itt vezet ki a vaskapúi szoros Magyarhonba. A megye délkeleti felében van a szép Bóli barlang.

Déli határán, a Kárpátok főlánczának egyik legmagasb csúcsa a Retyezát; csonka tetejével a kies Hátszeg vidékére tekint.

A Sztrigy vize Déva és Szászváros közt szakad a Marosba; az erdélyi Cserna a vaskapútól éjszakra ered, elfoly Hunyad mellett s Dévánál felül a Marosba érkezik; a kis Bisztra a vaskapú szikláin zúg. A Zsil két ággal (magyar és oláh) a megye déli hávasain ered, de a vulkán szoroson csakhamar Oláhországba tör.

Lakójának ⅓-da magyar, a többi oláh. A Zsilvölgyében jó kőszenet találtak.

84. **Zaránd** megyében, gazdag aranybányák mellett, ered a fehér Körös. Itt van közepe az erdélyi arany vidéknek, mely az Aranyostól délre Déváig terjed. Zaránd v. régen e megyéhez tartozott, most Arad megyében találjuk a fehér Körös bal partján. — Lakói oláhok.

85. a) **Arad** megyében:

Ó-Arad[18] v. vele szemben a Maros balpartján erős vár, lisztje híres; Glogovácz a régi Órod vár romjain épült, jó dohányt termeszt, Ménesen igen jó bor; Világosnak[5] v. hajdan vára volt; tőle éjszakkeletre Magyarát on híres bor terem.

A fehér Körös éjszakon folyt; a Maros déli szélét mossa; nyugoti fele síkság, hol kevés magyar lakik; a többi lakós nagyrészint oláh.

b) Békés megyében:

Gyulán[17] v. régi vár; Csabá[24], 20 évvel ezelőtt az országnak legnagyobb falúja volt, most város. Békésnél[18] v. egyesülnek a fehér és fekete Körös, s csakhamar a sebes Körös is hozzájok érkezik; Szarvason[18] v. luth. tanoda.

Az egész megye termékeny síkság; lakóinak ⅔-da magyar, ⅓-da tót.

86. **a) Csanád** megye: főhelye Makó[24] v. a Maros parton; Mezőhegyesen hires ménes.

Lakóinak ⅔-da magyar, ⅓-da oláh.

b) Csongrád megyét a Tisza hosszában kétfelé vágja; Csongrád[15] városánál szakad a hármas-Körös a Tiszába; Szentessel[24] v. szemben a Tisza túlpartján, Pusztaszernél alkották öseink az alpári csata után törvényeiket; a szeri pusztát Kecskemét bírja, közelebbről 7 emberkéz alkotta halmot találtak rajta, melyet a tanácskozó hét magyar nemzetség készített volt; Hódmezővásárhely[35], v. mellette a hódostó, reform. tanodája van; birtoka 16 □ mf. Szegeden[45] v. régi vár; birtoka 15 □ mf. szappanya és dohánya hires; itt ömlik a Maros a Tiszába.

Lakói magyarok, földje termékeny térség.

87. A **Bánság** három megyéje: Torontál, Temes és Krassó.

a) Torontál megyében:

Nagy-Becskereken[16] v. alól szakad a

Béga vize a Tiszába; Török-Becse[6] v. a Tisza partján, legnagyobb gabona-kereskedést űz az országban; Kikinda[17] v. vidékén nehány ezer franczia lakik.

Lakóinak ⅓-da rácz, a többi német-oláh-magyar, kik e megyének rendkivül termékeny földét a török dúlások után népesitették meg.

b) Temes megyében:

Lippa[7] v. a Maros partján, régen erős vára volt; itt rakják le a Gyergyóból induló tutajok nagy részét, fával fontos kereskedést űz; Uj-Arad v. vára Arad megyéhez tartozik, maga a helység Temeshez; Temesvár[20] v. a Béga mellett, nagy kereskedő és gyárváros, erős vára van; közelében Ivándán keserűviz, Buziás fördőhely; Iktár a Temes és Béga közé szorulva, a fejedelmi Bethlen család törzshelye; Versecz v. sok bort termeszt; mellette a nagy alibunári mocsár, mely csatornán a Temes vizébe van vezetve.

Lakóinak ⅔-da oláh, ⅓-da német. A Béga és Temes közének vizenyős lapályain egy kevés rizst termesztenek. Ott, hol a hegyek ellapulva a síksággal összefolynak: az egész megye hosszában, a Marostól a Dunáig, régi sánczolások nyomai látszanak; a megye keleti szélén, a Berzava és Karas-völgyben, sok római régiséget ásnak.

c) Krassó megyében:

Lugostól[18] v. keletre, Lunkányon hidegviz gyógy-intézet; Oravicza, v. vidékén ezüst-réz-vasbányák, márvány és legjobb kőszén, az országban.

A Béga ered Lunkányon felül Erdély szélén, az erdélyi Csernával szemben; Temesvártól Becskerekig hajókázható csatornával van szabályozva; Titelnél éri el a Tiszát. A Berzava ered a megye délkeleti szélén, ott hol a síkságra érkezik, csatornázva van; a Temes mellékfolyója. A Karas vagy Krassó forramata közel esik a Berzaváéhoz; rövid félkört irván le, csakhamar a Dunába érkezik.

Lakói nagy részint oláhok; a megye déli felében sok bánya- helységet találunk.

88. A **bánsági** végvidék, a bal dunaparton nyúlik végig. Helységei:

Páncsovánál v. szakad a Dunába a Temes; Ruszka, v. ott hol a Vaskapú Erdélyből kivezet; nagy vaskohók, öntőde, srélgyár. Karánsebes, v. kövér csigái hiresek; Mehádia v. hires meleg fördői a várostól keletre, meredek sziklák közt, a szép Cserna völgyben buzognak; már a rómaiak ismerték; Ó-Orsóvánál v. lép a Duna Oláhországba; a Kárpátok fölánczа ujjába állott, de ezt a vaskapúi sziklaszorosnál áttörte.

A Temes és Néra, a Berzava és Karas forrásaival szemben erednek; e 4 folyó olyformán indúl a négy világtáj felé, mint a Királyhegy vizei Liptóban és Gömörben. A Temes Karansebesen alól fölveszi az Erdélyből jövő Bisztrát s nagy körivet irván le Páncsovánál érkezik a Dunához; a Néra útja rövid, Fehértemplom és Baziás közt éri el a Dunát. A Néra torkolatán alól, a Pestnél rónaságra jutott Duna ismét hegyek közé szorúl s szük szikla-ágyá-

ban rohanva halad; régebben a hajózás itt nagyon veszélyes volt, most a meder sziklái szét vannak robbantva (Szécsenyi műve). A magyar Cserna, az erdélyi havasok déli oldalán eredve, utolsó mellékfolyója a Dunának hazánkban.

Lakóinak fele,– a keleti részben,– oláh, fele rácz. A Dunaparti sziklák közül árad szét a bánság sikjaira az úgynevezett kolumbácsi légy, mely nagy csoportokban támadja és öli meg a mezőn talált marhát.

89. **Csik** (s a vele egyesült Gyergyó -lásd 74- és Kászon) szék; helységei:

Szent-Domokoson felül ered az Olt a Marossal szemben, a Tarkóhegy keleti oldalából; rézbányák; keletre tőle a gimesi szoros; Csik-Szeredának v. kis vára van, tőle nyugotra a Hargita hegység; Tusnádon fördő, határában esik a szép Szentanna tó, egy kialudt vulkán torkában.

Közepén az Olt völgye; lakói székelyek.

90. **a) Háromszék**: Kézdi, Sepsi és Orbai székekből s Miklósvár fiúszékből, egyesült; helységei:

Kézdi-Vásárhelytől[5] v. keletre az ojtozi szoros; Kovásznán fördőhely, iszap vulkán; mellette Körösön született Csoma Sándor; Sepsi-Szentgyörgynek v. ref. tanodája van.

b) A 18 darabban szétszort **Felső-Fehér** megyéhez tartozik: a torjai kén barlang, melyből fojtó gőz emelkedik; közelében Bálványosvár romjai; Sepsi-Szentgyörgytől nyu-

gotra Előpatak fördő, az Oltnak V alakú hajlásában; délen a bozzai szoros vezet Oláhországba.

Háromszéknek az Olt hajlásába eső darabját, Udvarhelynek szomszéd részeivel együtt, Erdővidéknek nevezik. Folyója az Olt, mely Szentgyörgyön alól veszi fel a Feketeügyet.

Háromszéket és felső Fehérnek egy részét szorgalmas székelyek lakják. A székely lovak aprók, de tartósak és serények.

91. **Brassó** vidéke; helységei:

Brassó[30] v. szép vidéken a Czenk csúcs alatt, mely a termékeny Barczaságra tekint; körített város; fellegvára és luth. tanodája van; sok jó posztót, pokróczot, bojtszövetet (flanel) sat. készit; délre tőle a tömösi szoros vezet Oláhországba, nyugotra a törcsvári szorosnál barlangok; e két szoros közt emelkedik közel 8 ezer lábnyira a Bucsecsd. Sikságát a Barcza patak öntözi.

Lakóinak $\frac{2}{3}$-da szász, a többi nagyrészint oláh.

92. **Fogaras** vidékén:

Fogaras nak[5] v. vára van; délnyugotra az erdélyi Kárpátok legmagasb pontja a Nyegoj csúcs.

Az Olt éjszakon határfolyó; minden 10 lakósból 8 oláh 2 magyar.

93. a) **Kőhalom**, b) **Nagy-Sink** és c) **Ujegyház** székek, Fogarasvidéknek éjszaki szélén feküsznek. Lakósaiknak fele szász, fele oláh.

d) Szeben székben:

Nagy-Szeben[24] v. körített város, luth. tanodával; délre tőle Nagy-Disznód, sok durva posztót készit, s jó cseresznyét termeszt; a verestoronyi szoros Oláhországba vezet.

A Szúrul csúcs, Fogaras vidéke határán 7 ezer lábnyi. Az Olt vize a verestoronyi szorosnál Oláhországba tör át, hogy ott a Dunát fölkeresse.—Lakóinak fele oláh, másik fele- kevés magyar hijján- szász.

94. A Tisza, dél Duna és keleti Kárpátok közt fekvő föld déli részét, régen Dácziának nevezték; a dákokat a rómaiak legyőzvén, e földet 200 évig birták. Alakja juhfej, melynek nyaka a Bánság, orra Háromszék; területe 2450 □ mf. ebből 1000 Erdélyre esik. — Minden 10 lakósból 4 magyar, 4 oláh, 1 német, 1 vegyes.

III. Általános rész.

95. A magyar korona országai az éjszaki szélesség 44—50° (Carlopago-Árva) és a keleti hosszúság 32—44° (Fiume-ojtozi szoros) közt fekűsznek. Nyugot-keletirányban másfél annyit kell utaznunk, mint délről éjszakra, hogy végig-haladjunk rajtok.

96. Régi kerületei ezek: dunántúli, a Duna és Dráva közt; dunáninneni: a lomniczi csúcsot és Szolnokot öszvekötő egyenes vonaltól nyugotra eső föld, s Szolnokon alól a Duna-Tisza köze; tiszáninneni: Lomnicz-Szolnok vonalától

keletre, a Tisza jobb partja és Kárpátok közt eső vidék; tiszántúli az, mi a Tisza balpartja és Erdély közt fekszik; dránántúli: a Dráva, Száva és Horvátország közti rész.

Erdélyben: a Székelyek és Szászok földe, Beszterczétől Szebenig, nagyrészint a keleti és déli határ mellett fekszik; Magyarok földének az ország többi részét nevezik.

97. A magyar-korona országainak összes területe 5900 □ mértföld.

1 □ mfdön lakik: a Duna és Dráva közt 2750, a Duna és Tisza közt 2630; a Dráva, Száva és tenger közt 2125, a Tisza, dél Duna és keleti Kárpátok közt 2120. Erdélyben egyedül 2 ezer. Összes népességök 14 millio, melyből, egyenlőleg szétosztva: 1 □ mfre 2375 esik.

Nemzetiség szerint: magyar 5 mill. 700 ezer, oláh 2 m. 200 ezer, tót. 1 m. 700 ez., német 1 m. 400 ez., horvát 1 m. 125 e., rácz 1 m. 125 ezer; rusznyák 450,-zsidó 300 ezer.

Minden százból: magyar 41, oláh 16, tót 12, német 10, horvát 8, rácz 8, orosz 3, zsidó 2. Erdélyben minden 10-ből: oláh 5, magyar 4, német (szász) 1.

98. Vallásra nézve: katholikus 6½ m., reformált 2½ m., óhitű 2¼-ed m., g. egyesült 1½ m., lutheránus 1 m., unitarius 50 ezer. Minden 10-ből:

6 katholikus , 4 reformált magyar.
6 óhitű , 4 g: egyesült oláh.
6 katholikus , 4 lutheranus tót.
6 katholikus , 4 lutheranus német.

6 óhitü , 4 katholikus rácz.

A horvátok mind katholikusok, az oroszok mind óhitüek. A reformáltak mind magyarok, csak 13 községben van tót, Zemplén megye közepén; 11 községben német, Pesten alól a Duna és Tisza közt; 2 községben rácz, a Dráva torkolatától délre.

Reformatus püspök van 5,- dunántúli, dunamelléki, tiszáninneni, tiszántúli és erdélyi; lutheranus is 5, — dunántúli, dunáninneni, bányavárosi, tiszai és erdélyi; unitárius püspök 1, — Kolozsvárt.

Kath. érsek van 4, — esztergomi, egri, kalocsai, zágrábi; k. püspök 17, — pécsi, veszprémi, székesfehérvári, szombathelyi, győri, nyitrai, váczi, beszterczebányai, rosnyói, szepesi (lakhelye Szepesvár), kassai, szatmári, nagyváradi, erdélyi (lakhelye Gyulafehérvár), csanádi (lakhelye Temesvár), diakovári, zengi; minden érseki és püspöki városban papnöveldét s fő vagy altanodát találunk.

A görög kath. érsek Balázsfalván lakik; van továbbá 6 püspöksége: eperjesi, munkácsi, nagyváradi, szamosujvári, lugosi, körösi. A karloviczi óhitü érsekséghez 8 püspök tartozik: budai, károlyvárosi, pakráczi, bácsi (lakh. Ujvidék), verseczi, temesvári, aradi és erdélyi (lakhelye Szeben).

99. Helység van öszvesen 19 ezer (Erdélyben 2500), ebből 1 □ mfre 3 esik; a városok száma 1000-en felül áll. Átalában: hegyes vidéken több, de kisebb helység van; mert a föld terméketlenebb s a lakósok csak a völgyek mentére települhettek.

100. Gőzhajók járnak: a Dunán egész hosszában, a Tiszán Naményig, a Dráván Eszékig,

a Száván Sziszekig; kisérletet tettek kis hajókkal: a Maroson Aradig, a Szamoson Szatmár-Németiig, a Kulpán Károlyvárosig; a Balaton hullámait Kisfaludi gőzös hasitja.

Az 1862 közepéig készült **vasutak** könnyebb megtartására: képzeljünk egy **hatlábú pók**ot, melynek hátán a Nagyvárad-Püspökladány Szolnok-Budapest-Székesfehérvár közti vasút-vonal nyúlik végig. A póknak

a) **éjszak** felé nyujtott három lába: 1) Püspökladány - Debreczen - Tokaj - Miskolcz - Kassa közti ág; 2) Pest-Vácz-pozsonyi ág, a bal dunaparton; 3) Székesfehérvár-Szöny-Mosony-bécsi ág, a jobb dunaparton.

b) A dél felé nyujtott három láb: 4) Szolnok-Mezőtúr-Csaba-Arad közti ág; 5) Czegléd-Szeged-Temesvár-Fehértemplom-baziási ág, ez leghosszabb; 6) Székesfehérvár-Nagykanizsa-Muraköz-trieszti ág.

7) A czegléd-baziási ágnak **körme** van, mert Fehértemplomtól Oraviczáig, hogy az oraviczai jó kőszenet a Dunához lehessen szállitani, egy darab vasút van készitve; 8) a pest pozsonyi ág is körmös, itt—Pozsony és Nagyszombat közt—lovak huzzák a vasúti kocsikat; 9) a pécs-mohácsi vasút-darab a pécsi kőszén szállitására készült.

Távirda: a vasutak mellett mindenütt s ezenkivül a főbb útvonalokon, az egész országot behálózza.

TARTALOM.

I. Természeti nevezetességek.

	§	lap.
Hazánk czimere - -	1	3
Hegyek - -	2—5	3—4
Folyók - -	6—10	4—6
Tavak - -	11	6
Síkság - -	12	,,
Ásványok - -	13—15	7
Ásványos vizek - -	16	8
Állatok - -	17	,,
Növények - -	18—19	9

II. Részletes áttekintés.

a) Tisza- Duna- éjszaki Kárpátok köze.

	§	lap
Máramaros megye - -	20	9
Ugocsa ,, - -	21	10
Bereg ,, - -	22	,,
Ung ,, - -	23	11
Zemplén ,, - -	24	,,
Sáros ,, - -	25	12
Szepes és 16 városa -	26	13
Abauj ,, - -	27	,,
Torna ,, - -	28	14
Gömör ,, - -	29	,,

			§	lap
Borsod	,,	– –	30	15
Lipló	,,	– –	31	,,
Árva	,,	– –	32	16
Turócz	,,	– –	33	,,
Trencsén	,,	– –	34	,,
Nyitra	,,	– –	35	17
Pozsony	,,	– –	36	,,
Komárom	,,	– –	37	18
Zólyom	,,	– –	38	19
Bars	,,	– –	39	,,
Esztergom	,,	– –	40	20
Nógrád	,,	– –	41	,,
Hont	,,	– –	42	21
Heves	,,	– –	43	,,
Jászság és Nagykúnság		–	44	22
Pest megye és Kiskúnság		–	45–47	23–24
Bács megye és Csajkás kerület		–	48	25
20—48 §. összefoglalva		–	49	,,

b) Duna-Dráva köze.

Mosony megye		– –	50	26
Soprony	,,	– –	51	,,
Vas	,,	– –	52	27
Győr	,,	– –	53	,,
Zala	,,	– –	54	28
Somogy	,,	– –	55	29
Veszprém	,,	– –	56	,,
Fejér	,,	– –	57	30
Tolna	,,	– –	58	,,

	§	lap
Baranya „ - -	59	31
50—59 §. összefoglalva -	60	„

c) Dráva- Száva- tenger köze.

Varasd és Körös megyék -	61	31
Zágráb megye és tengerpart -	62	32
Horvát és magyar végvidék -	63-64	32-33
Tótország - -	65	33
61—65 §. összefoglalva -	66	34

d) Tisza- dél Duna- keleti Kárpátok köze.

	§	lap
Besztercze vidék és Doboka megye (E)	67	35
Belső-Szolnok (E) és Kővár vidék	68	„
Kraszna és Közép-Szolnok megyék	69	36
Szatmár megye - -	70	„
Bihar „ - -	71	37
Szabolcs megye és hajdúvárosok	72	„
Kolozs „ (E) -	73	38
Gyergyó szék (E) -	74	39
Torda megye (E) -	75	„
Aranyos szék (E) -	76	„
Maros szék (E) -	77	40
Udvarhely szék (E) -	78	„
Küküllő megye (E) -	79	„
Segesvár és Medgyes székek (E)	80	41
Alsó-Fehér megye (E)	81	„
Szerdahely, Szászsebes és Szászváros székek (E) -	82	42

Hunyad megye (E)	-	83	42
Zaránd megye -	-	84	43
Arad és Békés megyék	-	85	„
Csanád és Csongrád megyék	-	86	44
Bánság -	-	87	44-46
Bánsági vidék -	-	88	46
Csik szék -	(E)	89	47
Háromszék és Felső-Fehér megye	(E)	90	„
Brassó vidék	(E)	91	48
Fogaras vidék	(E)	92	„
Köhalom, Nagy-Sink, Ujegyház és Szeben szék	(E)	93	„
67—93 §. összefoglalva	-	94	49

III. Általános rész.

II. fekvése	- -	95	49
II. kerületei	- -	96	„
II. nagysága, népessége, nemzetiségei		97	50
II. vallásra nézve	- -	98	„
Helységek száma	-	99	51
Gőzhajók, vasutak, távirda	-	100	„

Figyelmeztetés: A helynevek jobb vállára irt számok, ugyanannyi ezer lakost jelentenek; 5 ezernél kevesebb, ritkán van följegyezve. — v. várost jelent.

(E) a tartalomban, az erdélyi megyéket jelöli.

A MAGYAR KORONA ORSZÁGAINAK TÉRKÉPE

népiskolák számára

F. SZABÓ SÁMUEL

„Rövid Földrajzá"-hoz

Rajzolta

a weimári földirati intézet.

1863.

SZILÉZIA

GALÁCS ORSZ.

MORVA ORSZ.

OSZTRÁK ORSZ.

STÁJER ORSZ.

KRAJNA ORSZ.

ISZTRIA

OLASZORSZÁGNAK VELENCZEI TARTOMÁNYOK

DALMÁT ORSZ.

BOSZNYÁK ORSZ.

TÖRÖK-HORVÁT ORSZ.

SZERB ORSZ.

OLÁH ORSZ.

BUKOVINA

MOLDVA ORSZ.

Bécs

Duna

Jegy-magyarázat.

- főváros.
- 25 ezernél népesebb város.
- 10–25 ezer közti . . . .
- 4–10 . . . . . .
- kisebbrendezok
- falak.

Art. Anst. d. Landes Industrie Comptoirs zu Weimar.

Lith. V. Geyer.

Értesítés.

Az első kiadáshoz.

E boriték közönbös terét választám nehány tájékozó észrevétel hirnökéül:

Földrajzi dolgozatomnak II-ik része — tervem szerint — utasitás leend, tanitók, III-ik része olvasókönyv, gyermekek számára. Az első részben mellőzött, vagy alig érintett tárgyak ilyszerü különválasztását czélszerübbnek tartottam: a szokásos, zagyva adatokkal tarkított, emlékezetfárasztó előadásnál.

Rendszerem gyakorlatilag fejlett ki tanitás közben; növését, úgyszólván, nyomról-nyomra tudom kisérni. Oly általános elvet kerestem, mely a természet állandó müvein, a felület alakúlatán alapszik; mely az ingadozó politikai viszonyokkal nem ütközhetik öszve; s melyet az előismeretek megszerzése után, e hazában minden vidék növendékei követhetnek.

Néhol kénytelen voltam az egymástól eltérő statistikai zavarban halászni; e bajon csak akkor lesz segítve: ha jobb viszonyok közt, hü adatok jönek létre. Addigis minden utasitó figyelmeztetést szivesen fogadok.

Irám Marosvásárhelytt 1861 márczius 10-ikén.

A második kiadáshoz.

A földrajz jó **térképek** nélkül csak üres névhalmaz. Mult évben az idő rövidsége miatt nem segithettem e hiányon; most — költséget, fáradságot nem kimélve — igyekeztem kicsinyben a lehető legjobbat adni a tanuló kezébe.

A térkép tervem és utasitásom szerint, ifj. **Péterfi Károly** vázlata után készült.

E kiadást gondoson átnézve, miután térképre is támaszkodhattam: kivált a természeti részt kissé bővitettem.

Ösztönzött erre a pártfogás is, melyben szerény művem részesült. Tankönyvül használják tudtomra erdélyi ref. főiskoláink és gymnasiumaink mindnyájan s elemiskoláinknak is egy része, hová az 1-sö kiadás eljuthatott; sőt a Királyhágóntúli részben is egy pár helytt.

A **II**-ik rész a jövő év folytán kerül ki sajtó alól; ezt követendi, mihelyt a nagyszámú adatok rendezésével elkészülhetek, a **III**-ik rész.

Marosvásárhelytt 1862 september 23-ikán.

Sz. S.